

УДК 347.66

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i40.389>

Зінькевич Юлія Євгенівна,

аспірантка кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0002-9524-5099

ОСОБЛИВОСТІ НОТАРІАЛЬНОГО ДОГОВОРУ ПРО ЗМІНУ ЧЕРГОВОСТІ ОДЕРЖАННЯ ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ

Постановка проблеми. Загальне правило черговості, передбачене ст. 1258 ЦК України, може бути змінене. Відповідно до ст. 1259 ЦК України черговість одержання права на спадкування за законом може бути змінена, зокрема, нотаріально посвідченим договором.

Досліджуваний договір не врегульований належним чином на законодавчому рівні. Так, нормативне регулювання договору про зміну черговості одержання права на спадкування обмежується змістом ч. 1 ст. 1259 Цивільного кодексу України, п. 4.7 гл. 10 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, п. 1.2 Розділу 1 ч. III Методичних рекомендацій щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтва про право на спадщину та свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя.

Відсутність належної нормативної деталізації договірних відносин зміни черговості одержання права на спадкування зумовлює виникнення численних практичних питань та незрозумілостей у нотаріальній діяльності.

Стан дослідження теми. Питання зміни черговості одержання права на спадкування за законом розглядалися в роботах таких дослідників: О. Дзери, І. Жилінкової, Ю. Заїки, О. Кухарева, Є. Мічуріна, І. Орлова, О. Печеного, З. Ромовської, І. Спасібо-Фатеевої, Є. Фурси, С. Фурси, Є. Харитоновна та ін.

Метою цієї статті є дослідження суб'єктного складу, предмета, змісту договору про зміну черговості одержання права на спадкування та часових меж, допустимих для його нотаріального

посвідчення, а також його типу та виду. Вдале з'ясування цих питань сприятиме раціональній мінімізації часу вчинення нотаріальної дії та виробленню єдиної нотаріальної практики.

Виклад основного матеріалу. Чинне законодавство України не дає чіткої відповіді на питання: хто є *стороною договору* про зміну черговості одержання права на спадкування. Цивільний кодекс України та Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України містять лише застереження, що черговість одержання спадкоємцями за законом права на спадкування може бути змінена нотаріально посвідченим договором *заінтересованих спадкоємців*. Виходячи з тлумачення чинного законодавства, логічно, що визначальною ознакою сторони договору про зміну черговості одержання права на спадкування є *наявність інтересу*. В юридичній літературі виділяють декілька моделей суб'єктного складу такого договору.

Суть першої моделі полягає у тому, що досліджуваний договір укладається лише між тими спадкоємцями, які закликані до спадкування за законом. Спадкоємець подальшої черги, якого «підтягують», не виступає стороною договору.

Друга модель договору передбачає, що *такий договір укладається між спадкоємцями, які закликані до спадкування за законом, та спадкоємцем, якого вони включають до свого складу*. За такого підходу поняття «заінтересовані спадкоємці» включає у себе тих спадкоємців, які закликаються до спадкування, та тих спадкоємців, які включаються до їх числа.

Третя модель порівняно з другою звужує суб'єктний склад договору. Вона базується на тому, що договір укладається *не всіма спадкоємцями, які*

закликані до спадкування за законом, а лише тими з них, хто виявив бажання це зробити. І це логічно, оскільки в протилежному випадку порушувався би принцип свободи договору, передбачений ст. 627 Цивільного кодексу України.

Отже, сторонами такого договору насамперед є спадкоємці, які тим самим зменшують свою частку у спадщині, та спадкоємець, який включається до їх складу [1, с. 297–298]. Вважається, що третя модель договору є більш прийнятною.

Укладення договору про зміну черговості одержання права на спадкування означає лише включення до складу спадкоємців, які за загальним правилом закликаються до спадкування, та жодним чином не замінює необхідність прийняття спадщини шляхом подання відповідної заяви нотаріусу. Іншими словами, всі спадкоємці, які є сторонами договору (в тому числі спадкоємець нижчої черги), повинні прийняти спадщину шляхом подання відповідної заяви. Загальна послідовність одержання права на спадкування у нотаріальному порядку зміни черговості виглядає так: 1) відкриття спадщини; 2) прийняття спадщини спадкоємцями, які за загальним правилом закликаються до спадкування; 3) укладення такими спадкоємцями досліджуваного договору зі спадкоємцем нижчої черги; 4) прийняття спадщини спадкоємцем нижчої черги, який внаслідок укладення договору одержує право на спадкування. Однак подання спадкоємцями заяви про прийняття спадщини не вимагається у разі, якщо спадкоємець постійно проживав разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини та протягом строку, встановленого статтею 1270 Цивільного кодексу України, не заявив про відмову від неї.

Істотною умовою договору про зміну черговості одержання права на спадкування є умова про предмет. Предметом договору виступає зміна встановленого порядку спадкування, внаслідок якої до спадкування закликаються особи наступних черг спадкоємців за законом. Фактично внаслідок укладення такого договору надається можливість прийняти спадщину особою, яка не має права спадкувати у зв'язку з наявністю родичів спадкодавця ближчого ступеня споріднення. При цьому чинне законодавство України не визначає меж «підтягування». Це означає, що договір може бути укладений спадкоємцем першої черги як зі спадкоємцями другої черги, так і зі спадкоємцями п'ятої черги. Основна вимога, яка висувається при цьому, – сторони мають бути визначені хоча б в одній із п'яти черг спадкоємців за законом.

За договором про зміну черговості одержання права на спадкування не передається саме право спадкувати, оскільки тоді йтиметься про відмову від прийняття спадщини на користь іншої особи, що за правовою природою є одностороннім правочинном. Крім того, передання майнового права характеризується припиненням такого права в однієї особи та виникненням в іншій. Змінюючи порядок черговості, жодна сторона за договором не втрачає своїх прав.

Що стосується змісту договору про зміну черговості одержання права на спадкування, то законодавець ставить єдину вимогу – зміст такого договору не повинен порушувати прав спадкоємців, які не беруть у ньому участі, а також спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку у спадщині. У такому разі йдеться передусім про недопустимість зменшення розміру спадкових часток указаних осіб.

При цьому зміст такого договору може містити й елементи інших договорів. На підставі аналізу змісту ч. 2 ст. 268 Цивільного кодексу України можна дійти висновку, що на змішаний договір поширюється дія окремих обмежень, встановлених актами цивільного законодавства щодо договорів, елементи яких містяться у ньому, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті змішаного договору [2, с. 212].

Також законодавець не визначає, коли саме може бути укладений договір про зміну черговості одержання права на спадкування. Так, Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5, містить лише вказівку на те, що досліджуваний договір укладається після відкриття спадщини (п. 4.7 глави 10 розділу II) [3]. Аналогічне за змістом положення розміщене і в п. 1.2 Розділу 1 ч. III Методичних рекомендацій щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтва про право на спадщину та свідоцтва про право власності [4]. Варто відзначити, що до прийняття та набрання чинності Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України діяла Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, яка у п. 229 містила правило, за яким зміна черговості одержання спадкоємцями за законом права на спадкування обмежувалася строком від дня відкриття спадщини до видачі свідоцтва про право на спадщину [5]. Однак, незважаючи на відсутність прямої регламентації досліджуваного питання чинним

законодавством, вважаю, що договір про зміну черговості одержання права на спадкування може бути укладений, по-перше, виключно після відкриття спадщини, оскільки лише з цього часу виникають спадкові відносини, а по-друге, до моменту видачі свідоцтва про право на спадщину, оскільки з моменту вчинення такої нотаріальної дії спадкові відносини трансформуються у відносини власності, укладення такого договору не видається можливим.

Важливим теоретичним завданням є з'ясування типової та видової приналежності договору про зміну черговості одержання права на спадкування.

Категорія «тип» договору, на думку С.М. Бервено, охоплює однорідну групу цивільно-правових договорів, спрямованих на досягнення юридично значимого результату. Вчений стверджує, що необхідно виходити із розуміння терміна «тип» як найширшої за своїм обсягом форми систематизації цивільно-правових договорів; будь-які інші класифікаційні форми (підтипи, види, групи тощо) виступають лише його складовими частинами.

Найближчою за обсягом формою класифікації договорів є види договору, яким у ЦК України, як правило, присвячені окремі глави. Третьою формою класифікації вчений визначає групу договорів, які формують підвид. Підвидом є договори, які відрізняються особливостями, що не мають істотного значення для визначення правової природи договору загалом. У ЦК України підвидом договорів присвячені окремі параграфи в главах [6, с. 222].

Аналіз наявних класифікацій цивільно-правових договорів за ознакою спрямованості правового результату дозволяє віднести договір про зміну черговості права на спадкування до нетипових договорів, під якими розуміють договори, що перебувають за межами наявних договірних типів.

Досліджуваний договір, так само як і договір про зміну розміру частки у спадщині та договір про поділ спадкового майна, спрямований на встановлення спадкоємцями власних умов спадкування, що означає спільність предмета цих договорів. Спільність правової мети та предмета вказаних договорів дозволяє об'єднати їх поняттям «договори про розподіл спадщини». Договори про розподіл спадщини укладаються у сфері спадкування, а отже, і належать до договорів спадкування.

Справедливим є твердження, що договори у сфері спадкування являють «тип», який об'єднує

однорідну групу цивільно-правових договорів, особливе місце у якій посідають договори про розподіл спадщини. Маючи всі загальні риси, характерні для договорів спадкування загалом, договори про розподіл спадщини відрізняються від інших договорів такого типу суттєвими відмінностями (спільна правова мета, спільний предмет тощо), що дозволяє існування такого виду цивільно-правових договорів, як договори про розподіл спадщини.

З огляду на те, що договори у сфері спадкування, в тому числі і договори про розподіл спадщини, не вписуються в наявні класифікації цивільно-правових договорів за ознакою спрямованості правового результату, цілком виправданим є висновок про необхідність їх доповнення шляхом виділення нового типу цивільно-правових договорів – договорів у спадковому праві на рівні з виділенням нового виду договорів спадкування – договорів про розподіл спадщини.

Узагальнюючи все вищесказане, можна зробити низку висновків. Зміна черговості одержання права на спадкування може бути здійснена у судовому та нотаріальному порядку. Нотаріальний порядок зміни черговості одержання права на спадкування опосередковується договором. Договір про зміну черговості одержання права на спадкування може бути укладений та посвідчений між спадкоємцями за законом. Спадкоємці, які є сторонами договору, мають прийняти спадщину. Змінюючи порядок черговості, жодна сторона за договором не втрачає своїх прав. Предметом договору виступає зміна встановленого порядку спадкування, внаслідок якої до спадкування закликаються особи наступних черг спадкоємців за законом. Законодавець не встановлює меж «підтягування». Єдиною вимогою до змісту договору про зміну черговості одержання права на спадкування є непорушення прав спадкоємців, які не беруть у ньому участі, а також спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку у спадщині. Зміст досліджуваного договору може містити й елементи інших договорів. Договір про зміну черговості одержання права на спадкування може бути укладений після відкриття спадщини, але до моменту видачі свідоцтва про право на спадщину. Договір про зміну черговості одержання права на спадкування є нетиповим. Досліджуваний договір належить до договорів про розподіл спадщини. Пропонується доповнення наявних класифікацій цивільно-правових договорів шляхом виділення нового типу цивільно-правових договорів – договорів у спадковому праві на рівні з виділенням нового виду договорів спадкування – договорів про розподіл спадщини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 12. Спадкове право / за ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків, 2009. 544 с.
2. Цюкало Ю.В. Щодо розуміння свободи договору: теоретико-прикладний аспект. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 209–212.
3. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
4. Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтва про право на спадщину та свідоцтва про право власності : Рішення Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29.01.2009. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-09>.
5. Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України від 03.04.2004 року № 20/5. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0283-04>.
6. Бєрвєно С.М. Проблеми договірної права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 392 с.

Зінкевич Юлія Євгенівна

ОСОБЛИВОСТІ НОТАРІАЛЬНОГО ДОГОВОРУ ПРО ЗМІНУ ЧЕРГОВОСТІ ОДЕРЖАННЯ ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ

Стаття присвячена дослідженню суб'єктного складу, предмета, змісту договору про зміну черговості одержання права на спадкування та часових меж, допустимих для його нотаріального посвідчення, а також визначенню типової та видової приналежності договору.

Здійснено аналіз норм вітчизняного законодавства, що регулюють питання нотаріального порядку зміни черговості спадкування за законом.

Встановлено, що визначальною ознакою сторони договору про зміну черговості одержання права на спадкування є наявність інтересу.

Проаналізовано наявні в юридичній літературі моделі суб'єктного складу досліджуваного договору. Суть першої моделі полягає у тому, що договір про зміну черговості одержання права на спадкування укладається лише між тими спадкоємцями, які закликані до спадкування за законом.

Друга модель досліджуваного договору передбачає, що договір укладається між спадкоємцями, які закликані до спадкування за законом, та спадкоємцем, якого вони включають до свого складу.

Третя модель базується на тому, що договір про зміну черговості одержання права на спадкування укладається не всіма спадкоємцями, які закликані до спадкування за законом, а лише тими з них, хто виявив бажання це зробити.

Визначена загальна послідовність одержання права на спадкування у разі нотаріального порядку зміни черговості спадкування за законом: 1) відкриття спадщини; 2) прийняття спадщини спадкоємцями, які за загальним правилом закликаються до спадкування; 3) укладення такими спадкоємцями досліджуваного договору зі спадкоємцем нижчої черги; 4) прийняття спадщини спадкоємцем нижчої черги, який внаслідок укладення договору одержує право на спадкування. Однак подання спадкоємцями заяви про прийняття спадщини не вимагається у разі, якщо спадкоємець постійно проживав разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини та протягом строку, встановленого статтею 1270 Цивільного кодексу України, не заявив про відмову від неї.

Досліджено законодавчі вимоги до змісту договору про зміну черговості одержання права на спадкування. З'ясовано, що істотною умовою договору про зміну черговості одержання права на спадкування є умова про предмет.

На підставі аналізу законодавства України зроблено висновок, що договір про зміну черговості одержання права на спадкування може бути укладений, по-перше, виключно після відкриття спадщини, оскільки лише з цього часу виникають спадкові відносини, а по-друге, до моменту видачі свідоцтва про право на спадщину, оскільки з моменту вчинення такої нотаріальної дії спадкові відносини трансформуються у відносини власності, укладення такого договору не видається можливим.

Встановлено, що договір про зміну черговості права на спадкування за законом є нетиповим договором.

Визначено, що досліджуваний договір належить до договорів про розподіл спадщини. Договори про розподіл спадщини укладаються у сфері спадкування, що свідчить про їх належність до договорів спадкування.

Пропонується доповнення наявних класифікацій цивільно-правових договорів шляхом виділення нового типу цивільно-правових договорів – договорів у спадковому праві на рівні з виділенням нового виду договорів спадкування – договорів про розподіл спадщини.

Ключові слова: спадкування за законом, зміна черговості спадкування за законом, договір про зміну черговості одержання права на спадкування, договори про розподіл спадщини.

Zinkevych Yuliia

PECULIARITIES OF THE NOTARY AGREEMENT ON CHANGING THE ORDER OF THE RIGHT OF INHERITANCE

The article is devoted to investigation of the subject composition, subject, contents of the agreement on changing the order of receiving the right to inherit and time limits, acceptable for its notary testimony and also to defining its type and kind.

The analysis of state norms of law concerning the regulation of the matter of the notarial order of changing of hereditary line has been fulfilled.

It has been established that the defining feature of the side of the agreement on changing of the order of receiving the right to inherit is presence of interest.

It has been analyzed the existing in the legal literature models of the subject composition of the agreement being investigated. The essence of the first model is that the agreement on changing of the order of receiving the right to inherit can be concluded only between those heirs who are called up to inherit by the law.

The second model of the agreement being investigated reckons for that the agreement is concluded between the inheritors who are called up to inherit by the law and the inheritor whom they include into their composition.

The third model is based on the fact that the agreement on changing of the order of receiving the right to inherit is concluded not by all the inheritors who are called up to inherit by the law, but only by those of them who showed their desire to do so.

The defined order of receiving the right to inherit according to the notarial order of changing of the line of inheritance by the law: 1) opening of inheritance; 2) receiving of inheritance by the inheritors who are by general rules are called up to inheritance; 3) concluding by such inheritors the agreement being investigated with the inheritors of low order; 4) accepting of inheritance by the inheritor of low order, who in the consequence of concluding such an agreement receives the right to inherit. However, submission by the inheritor of the application about acceptance of inheritance is not demanded in case the inheritor permanently stayed with the legator at the time of opening of inheritance and during the term which is determined by the article 1270 of the Civil Code of Ukraine and did not declare about rejection of it.

The Legal requirements about changing of the order of receiving the right to inherit have been investigated. It has been established that the essential condition of the agreement about changing of the order of receiving the right to inherit is the condition about the subject.

On the basis of the analysis of the Ukrainian legislation it has been concluded that the agreement about changing of the order of receiving the right to inherit can be contracted in the first place, strictly after opening of inheritance, as only since that time inheritance relationship come and, secondly, before the moment of issue of the certificate about the right of inheritance, as since the moment of fulfilment of this notarial act the inheritance relationship transform into the relationship of property and concluding of such agreement is not considered possible.

It has been concluded that the agreement about changing of the order of the right to inherit is not a typical agreement.

It has been established that the agreement being investigated belongs to the agreements about section of inheritance. The agreements about section of inheritance are concluded in the domain of inheritance, which fact testifies its belonging to the agreements of inheritance.

It is suggested to supplement the existing classification of civil legal agreements by means of distinguishing a new type of agreements of inheritance the agreements about section of inheritance.

Key words: inheritance according to the law, changing the order of the right of inheritance according to the law, agreement on changing of the order of receiving the right of inheritance, agreements on section of inheritance.